

Feridun M. Emecen,
Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı,
 Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2024, 789 s.,
 ISBN: 978-975-17-5009-9.

Kanuni Sultan Süleyman gerek Osmanlı gerekse de Avrupa ve Asya tarihi çalışmalarında en dikkat çeken ve döneminin icraatları bakımından öne çıkan isimlerden birisidir. Kırk altı yıllık hüküm süresini bile cülusundan ölümüne kadar ele alan bir *Süleymannâme* henüz gün yüzüne çıkarılabilmiş değildir. Tahta çıkışından önceki yıllarını da ele alan Osmanlı devrinde yazılmış bir eser bulunmamaktadır. Aynı eksiklik modern tarih çalışmaları için de geçerlidir. Hem Türkçe hem de yabancı literatürde I. Süleyman'ı ve dönemini ele alan çalışmalar akademik üslup ve titizlikten uzaktır. Bundan ziyade popüler üslupla yazılmış, “haması” amaç veya farklı kaygılarla kaleme alınmış kitaplar kütüphanelerin raflarını doldurmaktadır. Halbuki 16. yüzyıl için düşünüldüğünde V. Karl (Carlos/Şarlken), I. Ferdinand veya I. François hakkında İngilizce dışında Almanca, Fransızca ve İspanyolca dillerinde farklı yayınlar mevcuttur. Mamafih ismi geçen bu hükümdarların çağdaşı olan Kanuni için akademik metinler ansiklopediler için hazırlanan maddelerden ibarettir. Ancak bu metinler de biyografik üsluptan uzak, kronolojik bir siyasi tarih anlatısına dayanmaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse, biyografi sahibinin görünmez olduğu veya seferlerde ordunun başında gittiği bir “figür” tasviri yaygındır. Böylece askerî ve siyasî faaliyetlerin ön plana alındığı; kendi kişiliğinin, karakterinin ve düşüncelerinin görünmez olduğu bir anlatım hâkimdir. Ancak böyle bir ifade tarzı sadece tarihçinin tercihi değil, kaynakların yönlendirmesi neticesinde ortaya çıkan bir durumdur.

Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı isimli çalışmada bu iki durumu birbiriyle uyumlu olarak işlenmiştir. Aşağıda ifade edileceği üzere hem padişahın kendi şahsiyeti, olaylardaki rolü, tavrı ve düşünce dünyası kaynaklardaki satır araları okunarak tespit edilmiş hem de söz konusu bu olaylar “klasik” anlatımla birleştirilmiştir. Bu anlamda padişahın bizatihi görünür olduğu ve meselelerdeki tavrı ve fikrî arka planı belirtilen bir Kanuni Devri çalışması ortaya konmuştur.

Giriş (s. 1-9) kısmında çalışmanın amacı ve araştırma soruları açıklanmış ve -yukarıda işaret edilen -literatürdeki durum hakkında tespitlerde bulunulmuştur. Emecen, önceki biyografi çalışması olan *Yavuz Sultan Selim* kitabında (bkz. *Yavuz Sultan Selim* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2024)) kullandığı ve padişahın bireysel hususiyetleri hakkında bilgiler veren *Haydar Çelebi Ruznâmesi* gibi kaynakların

eksikliğine ve Kanuni'ye matuf *Süleymannâmeler*in dahi muhtemelen “ulaşılmaz ve ihtişam sahibi padişah” tasvirinin tesiriyle sultandan ziyade olayları anlattığını belirterek kaynakların biyografik mahiyette bilgi vermekte “ketum” olduklarına işaret etmiştir. Eserde tüm hatlarıyla bir I. Süleyman devri tarihi incelemesi yapılmayacağını ifade eden yazar, bir problematik çerçevesinde Kanuni çağını incelemeyi hedeflemiştir. Osmanoğulları hanedanının onuncu padişahının şahsiyetini ve dönemini bütüncül bir bakış açısıyla ele alan kitap on başlıktan mürekkeptir.

“Doğumu, Çocukluğu ve Şehzadelik Yılları” başlıklı Birinci Bölüm (s. 11-44), Süleyman'ın Trabzon, Kefe, Manisa şehirlerindeki yaşantısı, babası ile olan kişilik farklılıkları ve kendi ailesini kurması bahislerini ele almaktadır. Doğumu, devrin tarihçileri nazarındaki itibarı ve Hicri 1000 yılında kopacağı inanılan kıyamet algısındaki bağlantılara işaret edilerek kaynakların gözünde “son asrın son büyük sultanı” algısı açıklanmıştır. Bu bölümde dikkat çeken hususlardan bir diğeri de sünnet törenindeki hediyelerdir. Kataloğlara sehven “inamat” defteri olarak kaydedilen hazine *Ruznamçe Defteri*'ndeki veriler ışığında masraflar, hediyeler, aile bireyleri hakkında bilgiler gün yüzüne çıkarılmıştır. Böylelikle başka amaçlarla tutulmuş kaynak türleri tersten okunmak suretiyle padişahın yakın çevresi ve muhiti hakkında tespitlerde bulunulmuştur. Kefe yıllarında babası Yavuz Sultan Selim ve dedesi II. Bayezid arasındaki mücadeleye yer verilmesi kitabın ilerleyen bölümlerindeki meselelerin (padişahın ise hayatının son dönemlerindeki bazı kaygılarının) açıklanması açısından önemli bir yere sahiptir. Manisa yıllarına denk gelen zamanın kaynak yetersizliği (oğlu II. Selim dönemindeki gibi şehzade divan kayıtlarının olmayışı vb.) timar tevcih kayıtlarını içeren defterler sayesinde giderilmiştir. Bu kaynağın ışığında şehzadenin bizzat yaptığı atamalardan hareketle geleceğin padişahının idareciliği, şahsî karar alma motivasyonu ve tayinlerin gerekçeleri üzerinden onun zihinsel dünyası hakkında tespitlerde bulunulmuştur. Babasıyla olan ilişkisinin incelendiği alt başlıkta Evliya Çelebi'nin rivayetleri ve bunların güvenilirliğine dair bazı yorumlar yer almaktadır. Hanesini kurmasına matuf başlıkta yine Osmanlı kaynaklarının sessiz kaldığı yerlerde Venedik elçi raporlarına müracaat edilerek ailesini tesis etme süreci incelenmiştir. Ayrıca 1515 yılına ait bir berat kaydından hareketle Selimşah isimli bir çocuğunun olup olmadığı sorusu tartışılmıştır.

“Tahta Cülus, İlk İcraatlar, İlk Seferler” başlıklı İkinci Bölüm (s. 45-89) tahta çıkışı, Canbirdi Gazali Olayı, Belgrad ve Rodos seferleri ile ailesine tahsis edilmiştir. Cülusu sonrası bürokratik ve hukuki yapıları teşkil ettirmek için hazırlanan kanunlara dikkat çekildikten sonra Canbirdi Gazali İsyanı hakkında bilgiler

verilmiştir. Ardından babası I. Selim'den sonra yabancı devletler nazarında oluşan "ılımlı Sultan" algısını kırmasını sağlayan Belgrad Seferi incelenmiştir. Burada I. François, V. Karl ve II. Lajos hakkında ön bilgiler verilmiş, devrin panoraması okurlara sunulurken Kanuni'nin buradaki rolüne dikkat çekilmiştir. Ailesinin incelendiği bahiste ise hem hanedan hem de seferlerde paşalar arasındaki hizipleşmeler Venedik elçi raporlarına başvurulmak suretiyle merccek altına yatırılmıştır.

"Payitahtta Sakin Yıllar" başlığını taşıyan Üçüncü Bölüm (s. 91-124) İbrahim Paşa, Mısır Meselesi, Ferhad Paşa'nın idamı ve yeniçeri isyanı gibi konuları ihtiva etmektedir. Belgrad ve Rodos fetihlerinden sonra otoritesini sağlamış bir padişah olarak kendisini gösteren Süleyman'ın iç meselelere yöneldiğini görmekteyiz. Birincil kaynakların tanıklığında, İbrahim Paşa'nın göreve getirilmesi ve padişah ile aralarındaki diyalogun incelendiği bölümde hükümdarın kendi maiyetini oluşturmaya başladığı görülmektedir. Ayrıca, halifenin Mısır'a gönderilmesiyle babasının devrindeki hilafet anlayışının terk edilmesi bu bölümde altı çizilen hususlar arasındadır. Emecen, bu hadiseyi halifenin otoritesinin önemsizleştirilmesi ve hilafet makamının Süleyman'ın kendi şahsında temsil edildiği yeni bir anlayış olarak yorumlamaktadır.

Dördüncü Bölüm'de "Batıda Uzun Seferler Döneminin Açışı" (s. 125-214) başlığı altında Avrupadaki konjonktür izah edildikten sonra Mohaç Muharebesi, Macaristan'a doğru çıkılan ikinci sefer, Viyana Kuşatması ve üçüncü kez gerçekleşen Macar seferi bahis konusu edinilmiştir. Bu bölüm her ne kadar Batı'daki politikaları ve diplomatik temasları incelemeye matuf olsa da kaçınılmaz şekilde kronolojik konu bütünlüğünü sağlamak açısından Molla Kabız meselesi gibi olaylara da yer verilmiştir. I. Tahmasb'ın tahta çıkışıyla yaşanan gelişmelere dair bahiste bu minvaldedir. Böylece hem askerî ve siyasî hem de diplomatik tarih birlikte incelenmiştir. Dördüncü Bölüm'de dikkat çeken husus, yazarın sefer ruznamelerindeki bilgiler vasıtasıyla padişahın savaşlardaki "insani" yönü hakkında çıkarımlarda bulunmasıdır. Savaştaki tavrı, faaliyetleri ve meselelere bakışı klasik muharebe anlatımının içerisine eklenmiştir. Yazar, böylelikle ordunun başında "görünmez bir el" olarak savaşı yöneten padişah imgesini kırarak onu görünür hale getirmiştir. Söz gelimi, lağımlar sonucunda açılan gedikleri gezen ve durum değerlendirmesi yapan bir padişah ve onun muharebenin seyrine tesir edecek fikri yapısı vurgulanmıştır.

"Şark Seferleri: Safevilere Karşı Uzun Mücadelenin Başlaması" başlıklı Beşinci Bölüm (s. 215-266) İrakeyn Seferi, Barbaros'un Osmanlı hizmetine girmesi, Tebriz

ve Bağdat'taki faaliyetler ve nihayet sebebi hayli bulanık olan İbrahim Paşa'nın idamı meselelerini merccek altına almaktadır. Babasının devrinden baki kalan sorunları çözmek ve Sünni İslâm anlayışına karşı bir tehdit arz eden Safevileri etkisiz hâle getirmek için girişilen faaliyetlerin dışında kronolojik insicamı sağlamak açısından Barbaros Hayreddin Paşa nezdinde gelişen Akdeniz faaliyetlerine de atıflar yapılmıştır. İbrahim Paşa'nın katli meselesi ise hem Osmanlı hem de Avrupa kaynakları birbirleriyle mukayese edilerek ele alınmıştır.

Altıncı Bölüm, “Adriyatik'ten Kuzey Karadeniz Steplerine: İki Uzak Askeri Harekât” (s. 267-312) başlığını taşımaktadır. Barbaros Hayreddin Paşa ile ivme kazanan Akdeniz politikaları ele alınmıştır. Elçiler aracılığıyla Fransa ile kurulan ittifaklar hakkında tespitlerde bulunulmuş ve Preveze Savaşı ile Doğu Akdeniz'de tam anlamıyla oluşmaya başlayan Akdeniz hâkimiyeti fikrine dikkat çekilmiştir. Bu bahislerde yalnızca Osmanlı kaynaklarının değil, İspanya ve Venedik devletlerine dair yayımlanmış kaynakların da kullanılması karşılaştırmalı bir bakış açısı sağlamıştır. Bölüm, Hadım Süleyman Paşa'nın Hindistan Seferi ile son bulmaktadır.

“Osmanlı Macaristanı'nın Doğuşu ve Batı'da Yeni Siyasi Meseleler” başlıklı Yedinci Bölüm (s. 313-389) başkentteki i siyasî ortamın açıklanmasıyla açılmaktadır. Ardından Osmanlı-Venedik-Avusturya ilişkilerine dair alt başlıklara geçilmektedir. Macaristan üzerine yeniden bir sefere çıkılmasının gerekçeleri belirtildikten sonra 1541'de Budin'in ilhaki ve bu aşamadaki diplomatik ilişkiler incelenmiştir. Habsburg İmparatoru V. Karl'ın Kuzey Afrika'da üs edinmek için yaptığı başarısızlıkla sonuçlanan Cezayir Seferi'nin ardından iç meselelere dikkat çekilmiştir. Hürrem Sultan'ın mutad olanın aksine şehzadelerle sancağa gitmemesi vurgulanmış ve ileride bahsedilecek olan hizipleşmelerin altyapısı hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Fransızlarla yapılan ittifak ile 1543 Nice Kuşatması ve sonra I. François'nun ölümüyle Batı'daki gelişmelerden uzaklaşarak Yemen-Basra bölgesinde yaşananlara dair tespitlerde bulunulmuştur. İfade edilmesi lazım gelen husus burada kullanılan ruûs kayıtlarının yalnızca tayin verilerini içermesi değil, aynı zamanda padişahın tüm bu süreçlerdeki durumunu tespit edebilmek açısından kıymetli bilgiler sunmasıdır. Dönemi anlatırken padişahı da anlatıya dâhil etmek açısından olaylardaki duruşunu ve faaliyetlerini, divanın toplandığı zamanları vs. göstermesi bakımından bu husus önem arz etmektedir.

Sekizinci Bölüm, “Safevileri Ortadan Kaldırma Ümidinin Sonu: İki Başarısız Doğu Seferi ve Arası” başlıklıdır (s. 391-509). Çalışmanın en hacimli bölümlerinden birisi olan bu başlık altında hem İran'a yönelik politikalar hem Akdeniz

faaliyetleri de hem de iç çekişmeler incelenmiştir. Padişahın şahsiyetinin görünür-lüğü açısından “İstanbul ve Edirne Günlüğü” alt başlığına dikkat çekmek gerekir. Ruûs defterlerinin dışında Osmanlı dışı kaynaklar da incelenerek padişahın ruhî ve zihnî dünyasına ve hastalığına dair kıymetli yorumlar yapılmış ve tespitlerde bulunulmuştur. Ardından Turgud Reis’in şahsiyetinde yürütülen Akdeniz politi-kaları, Fransa ile yeniden kurulan ittifak, Piri Reis ve Hint seferleri incelenmiştir. Son olarak Şehzâde Mustafa’ya yönelik planlanan Nahçıvan Seferi ele alınmıştır.

“Son Yıllar, Son İcraatlar ve Son Sefer” başlıklı Dokuzuncu Bölüm (s. 511-594) Düzmece Mustafa, Rüstem Paşa’nın veziriazamlık dönemi, Fransa ve Avus-turya ile kurulan diplomatik görüşmeler, Hürrem Sultan’ın vefatı, Şehzâde Baye-zid Meselesi, Cerbe’nin Fethi, başarısız olan Malta Kuşatması gibi konulara ayrıl-mıştır. 1555 yılında Kara Ahmed Paşa’nın idamı ve sadarete Rüstem Paşa’nın ge-tirilmesiyle Hürrem-Mihmirah Sultanlar hizbinin güçlendiği vurgulanmıştır. Bir diğer önemli husus Hürrem Sultan’ın vefatı sonrası hamisini kaybeden Şehzâde Bayezid’in otorite boşluğundan istifade edip ağabeyi Selim ile kendisinin sancak yerinin değişmesini bahane ederek isyan etmesidir. Konya ovasındaki savaşta kay-beden Bayezid’in İran’a sığınmasıyla öldürülmesine kadar geçen süre zarfında iki devlet arasında yaşanan diplomatik münasebetlere dair tespitlere yer verilmiştir.

“Son Sefer: Szigetvar ve ‘Büyük Türk’ün Vefatı” başlığını taşıyan Onuncu Bölüm (s. 595-642) Szigetvar öncesi diplomatik temaslar, seferin askerî boyutu ve Kanuni’nin ölümü şeklinde tasarlanmıştır. Son Söz kısmında (s. 643-657) Sultan Süleyman’ın devrindeki yeri ve önemi hakkında genel değerlendirmeler yapılarak tüm kitapta anlatılmak istenenler ana temalar halinde amaca uygun bir üst bakış-la ifade edilmiştir.

Ekler kısmında (s. 661-725) *Hünernâme*’deki Sultan Süleyman tasviri, renkli minyatürler ve hem padişaha hem de devlet adamlarıyla yazışmalara ait orijinal belgelerin görüntülerine ve transkripsiyonlarına yer verilmiştir. Bu bölüm dışında on bölümün içerisine metnin akışına göre minyatür, resim ve harita gibi görsel malzemelerin renkli olarak eklendiğini belirtmek gerekir. Bu sayede metin görsel kaynaklarla desteklenmiş ve anlatılanların okurun zihninde canlanmasına imkân tanınmıştır. Kitap Kaynaklar ve Dizin bölümleriyle son bulmaktadır.

Kanuni Sultan Süleyman’ın biyografisini ve dönemini yazmak hem kaynak-ların çokluğu hem de bireysel yaşama dair az bilgiler sunmaları sebebiyle zorluk-lar içermektedir. Ayrıca Kanuni Devri dahi kendi içerisinde gençlik, orta yaşlı-lık ve yaşlılık gibi devirlere ayrılabilir uzun ve çok katmanlı bir süreci ifade

etmektedir. Mamafih Emecen, Ön Söz kısmında ifade ettiği üzere nüvesi 1980’li yıllara dayanan araştırmalarını bir araya getirerek mevcudu tekrarlamaktan ziyade yeni bilgiler sunarak ve ana kaynaklara tutulma amaçları dışında sorular sorarak satır aralarını okuyarak, yer yer sorgulayarak akademik yönü itibarıyla mühim olabilecek, örnek teşkil edebilecek bir kitap hazırlamıştır. Hem Osmanlı hem de yabancı kaynaklarını mukayeseli olarak kullanmış olması ve zaman zaman bu eserlerden yapılan iktibaslar sayesinde kaynakların sesinin okura aktarılması esere ayrı bir özellik katmıştır. Sonuç olarak “silik” bir padişah portesi taşıyan ve akademik titizlikten uzak çalışmalardan ziyade padişahın da bizatihi görünür olduğu bir Kanuni Sultan Süleyman portresi ve devri tarihi ortaya çıkmıştır.

Hasan Saybir

Hacettepe Üniversitesi